

І.М. Голя

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ МОТИВАЦІЙНИХ ФЕНОМЕНІВ СПІЛЬНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасний економічний стан країни вимагає від уряду не тільки негайної інтенсифікації всіх галузей економіки, а й всестороннього дослідження і реалізації тих можливостей, які закладені у людському факторі виробництва. Перехід до інтенсивних форм розвитку виробництва, стимулювання інноваційної підприємницької активності, зрушення ціннісних орієнтирів в сторону пріоритетності прогресивних форм економічного зростання – все це висуває нові вимоги до психічної організації людини. Зрозуміло, що діяльність та ефективність вище згаданих інноваційних пріоритетів залежатиме не тільки від еквіваленту матеріальних затрат, а й від функціональних можливостей багатьох психологічних чинників.

У зв'язку з цим, необхідно провести поглиблений, психологічний аналіз структурно-функціональних моделей діяльності, приділяючи, при цьому, особливу увагу основним мотивацийним компонентам. В першу чергу слід зосередитись на механізмах психічної регуляції діяльності, які пов'язані з розкриттям ролі так званих мотиваційних станів, роль яких в подальшій регуляції діяльності надзвичайно важлива.

У відповідності до перерахованих вище актуальних питань, які стоять сьогодні перед психологічною наукою, зокрема перед психологією праці, ми ставили собі за мету здійснити психологічний аналіз тих мотиваційних феноменів, які визначатимуть саме спільну діяльність. Остання визначається як організована система активності взаємодіючих індивідів, яка спрямована на доцільне виробництво, створення об'єктів матеріальної і духовної культури (1, с. 139).

Серед найбільш змістовних ознак цієї діяльності А.А. Журавльов виділяє такі: а) чіткий поділ індивідуальних діяльностей (дій) між учасниками спільної діяльності; б) поєднання розподілених індивідуальних діяльностей в єдиному просторі і часі, тобто одночасне їх використання різними учасниками разом; в) координація розподілених і поєднаних індивідуальних діяльностей, тобто чітка послідовність їх виконання у відповідності з програмою, яка враховує

діяльність кожного учасника... Розподіл постійної взаємодії учасників спільної діяльності (2, с. 508-509).

Хоча проблеми спільної діяльності в психології приділяється велика увага (Б.Ф. Ломов, Н.Н. Обозов, Л.І. Уманський, В.Д. Шадриков та ін.), проте процеси демифологізації і дегероїзації підприємства як специфічної моделі економічної поведінки змушують нас зосередити свою увагу саме на спільній діяльності.

Крім того, перенесення акценту саме з індивідуальної діяльності на спільну діяльність обумовлено економічною поведінкою суб'єктів праці в сучасних умовах трансформації суспільства. Наявна економічна криза зумовила зміщення ціннісних орієнтирів в напрямку пріоритетності примітивних форм економічного виживання. Ще зовсім недавно підприємництво було справою небагатьох інтелектуально ерудованих, професійно зорієнтованих на інновації молодих людей. Швидка рутинізація інноваційної економічної поведінки призвела до занепаду підприємницької культури, обмежила прагнення до професійної освіченості, самореалізації, збільшила кількість "робочих місць" в сфері тіньової економіки і кримінальному світу.

При цьому ми зовсім не зменшуємо роль індивідуальної професійної діяльності і пам'ятаємо якраз приклади індивідуального професійного лідерства як зарубіжних, так і вітчизняних підприємців. Але, зважаючи на те, що чинники соціальної підтримки, підтримки з боку державних структур сьогодні практично відсутні, для більшості фахівців індивідуального стилю діяльності настає час депрофесіоналізації.

Ми притримуємося позиції тих авторів, які розуміють індивідуальну діяльність як ізольовану активність "одичного суб'єкта щодо об'єкта". Але зазначена ізольованість все таки відносна, оскільки поза суспільними відносинами індивідуальна діяльність не може існувати. Той факт, що акти індивідуальної діяльності є формою існування і відтворення як самого індивіда так і процесів групової активності свідчить про взаємозбагачення індивідуально-могиваційних і соціально-нормативних умов спільної діяльності (1, с. 141).

Актуальність розробки даної проблеми підтверджується словами Б.Ф. Ломова, що "розробка загальнопсихологічної теорії діяль-

ності не може бути побудована на основі тільки тієї форми, яка визначається як індивідуальна. Психологічні дослідження повинні охоплювати також і спільну діяльність."

Що ж представляє собою спільна діяльність?

Перш за все, дане поняття включає в себе одну із найфундаментальніших категорій психології – поняття "діяльності", з розглядом якої пов'язані методологічні та теоретичні праці таких науковців, як Б.Г. Ананьєва, К.А. Абульханової-Славської, М.Й. Борушевського, Б.Ф. Ломова, О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна та ін. Діяльність – це динамічна система взаємодії суб'єкта з навколишнім світом, у процесі якої відбувається виникнення і втілення в об'єкті психічного образу і реалізації опосередкованих ним відношень суб'єкта в предметній діяльності (1, с. 133).

Поняття "спільний" – означає все те, що здійснюється, проводиться разом з ким-небудь (4, с. 528).

Таким чином, спільна діяльність – це процес, з допомогою якого реалізується те чи інше колективне ставлення людей (як суб'єктів праці) до навколишнього світу, до завдань, які стоять перед даною спільністю. Або, як стверджує Н.Н. Обозов, "спільна діяльність" – це взаємопов'язана індивідуальна діяльність, коли дії, операції одних залежать від одночасних або попередніх дій, операцій інших" (5, с. 102).

Таким чином, в нашому розумінні спільна діяльність – це сукупність індивідуальних форм діяльності, це процес, який опосередкований наявністю колективного суб'єкта праці, територіальною і цілевою спільністю його функціонування. Причому дані структурні компоненти знаходяться у нерозривному взаємозв'язку в процесі виконання спільного завдання.

Оскільки спільна діяльність розглядається нами як сукупність індивідуальних діяльностей, то її структура повинна відповідати (складатися) компонентам індивідуальної діяльності. Згідно тверджень К.К. Платонова, - структура будь-якої діяльності може бути вкладена у загальну схему: мета → мотив → спосіб → результат (6, с.151). Очевидно, що вмотивованість та цілеспрямованість є основними ознаками спільної діяльності. "Мотив і мета утворюють своєрідний "вектор" діяльності, що визначає її спрямованість, а

також величину зусиль, які розвиває суб'єкт при її виконанні. Цей вектор виступає в ролі системотворюючого чинника, котрий організує всю систему психічних процесів та станів, що формуються і розгортаються в ході діяльності (7, с. 205-206). "Коли йдеться про мотиви діяльності людини, то йдеться про спонукання до діяльності, які суб'єктивно переживаються. Для суб'єкта його мотив виступає як безпосередня спонукальна сила, як безпосередня причина його поведінки" (Там само).

Отже на основі різних співвідношень між складовими вектора "мотив-мета" можна провести диференціацію всередині спільної діяльності.

У психологічній літературі існує багато поглядів на сутність поняття "мотив". Так, згідно твердження С.Л. Рубінштейна, "мотив – це більш або менш адекватно усвідомлена спонукка" (8, с. 467). У відповідності з концепцією О.М. Леонтьєва, мотиви розглядаються як "определенні" потреби (9, с. 290). "Мотив – стверджує Д.М. Узнадзе, - це міркування, яке заставило суб'єкта здійснити цей акт, це потреба, для задоволення якої дана поведінка була б визнана доцільною" (10, с. 401). П.М. Якобсон розуміє під мотивом спонукку, яка призводить до здійснення вчинку (11, с. 8).

Для нас найбільш близькими є погляди Б.Ф. Ломова, згідно з якими мотив розглядається як "внутрішня спонукка до тієї діяльності, яка суб'єктивно переживається". Під метою діяльності ми розуміємо усвідомлений образ бажаного результату, на досягнення якого спрямовані дії людини (1, с. 754). Тобто мета – це антиципуючий суб'єктом діяльності образ його майбутнього результату. Оскільки мета визначає дію, а дія забезпечує досягнення мети, то в умовах спільної діяльності взаємозв'язок між метою і мотивами діяльності може приймати різноманітні форми. В умовах індивідуальної діяльності характер відношень, який пов'язує між собою мотив і мету діяльності цілком зрозумілий. Наявність чітко усвідомленої суб'єктом мети діяльності, яка повністю ним приймається, виступає тією спонуккою, яка змушує людину здійснювати саме цю діяльність. У даному випадку мета, яка усвідомлюється – стає вищою регулятивною інстанцією на основі якої базується функціональна єдність всіх компонентів діяльності (12, с. 83-84). Потрійна роль

усвідомленої мети (мета — як рушійна сила; мета — як та, що спрямовує; мета — як взірць для порівняння і контролю) забезпечує послідовну, продуктивну діяльність. При цьому, «свідомість як специфічна форма людської психіки стає регулятором тієї часткової форми поведінки, котра тут вже може бути названа діяльністю. Діяльністю ця форма поведінки стає саме тому, що вона протікає під контролем свідомості» (13, с. 322-323).

При спільній психологічній діяльності загальна мета, яка повинна об'єднувати людей для спільної праці може або прийматися або не прийматися, не залежно від того чи буде вона усвідомлена кожним колективним суб'єктом. Усвідомлення ж сприятиме об'єднанню та взаємозбагаченню індивідуальних мотивів, при цьому, визначатиме результативність як самого процесу трудової діяльності так і ефективність досягнення кінцевого результату. У випадку, коли мета не приймається кожним суб'єктом досягнення кінцевого результату стає проблематичним. Скоріш за все ця ситуація визначатиме комбіновану діяльність, оскільки буде послідувати в собі як елементи індивідуальної, так і спільної діяльності. Це підтверджується словами С.Л. Рубінштейна, згідно з якими «діяльність — це не лише зовнішнє діяння, а, також позиція — стосовно людей, суспільства, котру людина всім своїм еством, яке проявляється та формується у діяльності, стверджує» (14, с. 537).

У психологічній літературі існуюче різноманіття класифікацій видів спільної діяльності пояснюється мірою взаємної залежності учасників трудового процесу. Так, Л.І. Уманський, досліджуючи такі соціально-психологічні феномени як спільна діяльність виділяє три основні форми: спільно-індивідуальну, спільно-послідовну і спільно-взаємодіючу (15, с. 57). Для першої з них характерним є те, що група, яка об'єднана однією територією виконує свою частину роботи (наприклад, виконання студентами письмової контрольної роботи).

Друга форма діяльності характеризується виконанням загального завдання кожним членом групи послідовно в однакових при цьому умовах (конверсне виробництво). І в третьому випадку, виконання завдань опосередковане взаємодією кожного члена групи з іншими членами, при цьому умови виконання залишатимуться

однаковими для всіх членів даної взаємодії (наприклад, спортивна діяльність).

Із даної класифікації слідує, що спільна діяльність може бути представлена у вигляді групової, кооперативної або колективної діяльності. Групова діяльність характеризується наявністю чітко визначеної загальної мети, яка об'єднує суб'єктів праці для спільної трудової діяльності, досягнення якої забезпечується послідовними (одночасними) сулідійними діями окремих членів групи. Об'єднання індивідів в даному випадку забезпечується процесом групотворення в ході спільної діяльності, яке проходить шлях від дифузної людської спільності до об'єднання взаємодіючих і взаємозалежних осіб (1, с. 115). У даному випадку мотиви суб'єктів групової спільності можуть не тільки не співпадати, але й суперечити, що в свою чергу знижує результативність трудового процесу й утруднює одержання кінцевого результату.

Інша картина спостерігається при аналізі кооперативної діяльності, яка в соціально-психологічному аспекті визначається як різновидність спільної діяльності, що базується на груповій власності щодо засобів виробництва та кінцевого продукту праці (1, с. 137). Наявність загальної нормативної мети (наприклад, досягнення економічного зростання даної кооперації) визначатиме вмотивованість (як зацікавленість в результатах праці) кожного її члена. Разом з цим, суб'єкт кооперативної діяльності характеризуватиметься високим рівнем домагань, готовністю до сприйняття і введення інновацій, орієнтацією на встановлення різноманітних міжгрупових контактів, високою наднормативною активністю. Тобто в рамках цієї діяльності економічні фактори трудової активності відіграють важливу роль у мотивації індивідуальної поведінки її учасників.

Генетично висхідною формою будь-якої спільної діяльності виступає колективна діяльність. Предмет спільної трудової діяльності в даному випадку, який спрямовує активність окремих членів колективу, стає для них спонукальною силою не в результаті екстеріоризації їх власне актуальних потреб, а внаслідок інтеріоризації закладеної у ньому суспільної значущості. Наявність загальної мети, яка передбачає не тільки її прийняття, але і формування в результаті

творчих дій всіх членів колективу, обумовлює її прийняття як мети загальної і разом з тим, як "своєї" (3, с. 19).

Спільна діяльність, яка виступає ядром колективу обумовлена рядом соціально значущих цілей. Інтеграція індивідуальних мотивів не означає, що вони стануть для всіх членів колективу однаковими, а більш того відбувається добровільне, свідоме (неконформне) спів-поєднання індивідуальних мотивів, які призводять до домінування діяльнісних "сміслоутворюючих" мотивів (16, с. 202). Таким чином, колективна діяльність характеризується, з одного боку, усвідом-ленням загальної мети кожним суб'єктом праці, який є членом цього колективу, з другого – співпоєднанням індивідуальних мотивів, які в сукупності визначатимуть не тільки ефективність, а й творчість щодо кінцевого результату. Крім того, високий рівень розвитку колективу обумовлює виникнення так званих соціальних мотивів (8, с. 467) - як прагнення виконати свої зобов'язання, свій громадський обов'язок, а також проявити себе, заслужити суспільне визнання.

У цілому, підводячи підсумок значимо, що спільна діяльність, яка в сучасній психології розглядається як основна умова соціально-психологічної інтеграції її учасників, як першооснова формування і розвитку міжіндивідуальних зв'язків представляє собою структуризовану організацію індивідуальних форм діяльності, опосередковану спільною метою, детермінуюча роль якої прояв-ляється в ускладненні співвідносності мотивів і цілей діяльності сукупного суб'єкта праці. При цьому кооперативна та колективна форми спільної діяльності в найбільшій мірі сприяють інтеграції індивідуальних мотивів, що в свою чергу забезпечуватиме високу продуктивність та ефективність трудової діяльності.

Обумовленість внутрішньосистемними і міжсистемними зв'яз-ками дозволяє розглядати спільну діяльність як сукупність індиві-дуальних та групових форм активності. Це, в свою чергу, свідчить як про взаємозбагачення індивідуальної і спільної діяльності, так і про взаємодію їх індивідуально-мотиваційних та соціально-нормативних компонентів.

Проведений нами аналіз мотиваційних феноменів спільної діяльності дає можливість констатувати, що важливою причиною

економічної кризи в суспільстві є обмеженість варіантів реальної економічної поведінки. Оскільки успішність і варіативність масової економічної поведінки на мікрорівні (індивідуальної професійної діяльності) не в змозі забезпечити економічного розвитку країни повинно альтернативно подальшого економічного поступу країни повинно стати не створення нових структур на основі примітивних комерційних моделей (купівля-перепродаж), а об'єднання вже існуючих підприємницьких структур в більш потужні, розширюючи-чим самим інфраструктуру, систему комунікацій, та науковоємні технології.

Організована таким чином спільна професійна діяльність з усіма чинниками підстраховки з боку державних структур, встанов-лення фіксованих ставок податку в межах, який дозволить накопи-чувати капітал для внутрішніх інвестицій, досконалість нормативно-економічної бази – дозволить вирішити ряд проблем економічного сектору.

1. Словарь практического психолога / Сост С.Ю. Головин. – Минск: Харвест, 1998. — 800 с.
2. Журавлев А.Л. Проблема совместной трудовой деятельности в социально-психологическом исследовании коллектива : Тез. науч. сообщ. психологов к VI Всесоюз. Съезду общества психологов СССР. — М., 1983. - Ч. 3. - С. 508-510.
3. Ломов Б.Ф. К проблеме деятельности в психологии / Психологический журнал. — 1981. - Т. 2. - № 5. — С. 3-22.
4. Словник української мови. В 10-ти томах. Т. 9. К.: Наукова думка, 1978. - 916 с.
5. Обозов Н.Н. Психологическая совместимость и сработываемость как факторы эффективности труда // Промышленная социальная психология. — Л.: Издательство ЛГУ, 1982. — С. 102-108.
6. Платонов К.К. О системе психологии. — М.: Мысль, 1972. — С.151.

7. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. - М.: Наука, 1984. — 444 с.
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. — СПб: Питер Ком, 1999. — 720 с.
9. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. - М.: Издательство АПН РСФСР, 1959. - 495 с.
10. Узнадзе Д.Н. Психологические исследования. - М.: Наука, 1966. — 450 с.
11. Якобсон П.М. Психологические проблемы мотивации поведения человека. - М.: Просвещение, 1969. — 137 с.
12. Винфрид Хаккер. Инженерная психология и психология труда. М.: Машиностроение, 1988. — 376 с.
13. Беккер С.Л. Психические процессы. - Т. 3. - 1981. — С. 322-323.
14. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. - М., 1946. - 704с.
15. Уманский Я.И. Методы экспериментального исследования социально-психологических феноменов // Методология и методы социальной психологии. - М.: Наука, 1981. — С. 54-71.
16. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. - М.: Политиздат, 1975.

In article analyse motivated the phenomena of joint professional activity. Joint professional activity organized on proper level attached to maintenance of state structures will allow to solve a row of economic problems.